

Прилог историји санитета у Црној Гори

У Записима за фебруар, март и април 1941 године објавио сам у наставцима један дио архивског материјала и података из приручне ми литературе о санитетским приликама у Црној Гори.

Мој чланак није био завршен у априлској свесци, па сада објављујем наставак тога рада. Ја сам већ раније нагласио, да у овом чланку објављујем само једну прегршт више узгред из архива исписаних докумената, а надам се да ће неко стручно лице на основу богатог Државног архива на Цетињу обрадити научно и детаљно историју санитета у Црној Гори.

У ранијем излагању навео сам, да је приликом извршене административне реформе у Црној Гори 8/20 марта 1879 године установљено Министарство унутрашњих дјела са четири отсјека, од којих је један био за санитет. Но систематски рад на организацији санитета и проучавању санитетских прилика у Црној Гори почео је тек доласком на Цетиње д-р Милана Јовановића — Батута.

Из рукописа 1940 године преминулог д-р Јовановића објавио је Озрен Недељковић неколико важних података о питању коме је овај чланак посвећен,¹⁾ па ћу из тога материјала навести један дио. Из тих биљежака д-р Јовановића види се, да га 7 марта 1880 год. наговара црногорски министар просвјете Јован Павловић да дође на Цетиње за љекара, а 15 априла поново му пише и опширно излаже прилике на Цетињу и у Црној Гори. У томе Павловићевом писму има много занимљивих података за ондашњу Црну Гору, а Павловић, Јовановићев земљак и познаник, све то умије лијепо и пластично да каже, па можда мало и да уљепша младом љекару д-р Јовановићу. Ево текст тога Павловићевог писма:

¹⁾ Гласник Историског друштва у Новом Саду књ. XIII, 1940 г., св. 3—4, стр. 348—364.

»Цетиње Вам је једно мјесташце на дну једне равне височине ограђене са свијех страна високијем голијем брди-ма. Ваздух је тудијен вазда чист и свјеж, често влажан, нигда сух ни упарен; услијед тога дјејствује на живот стимулативно, помаже да се градиво у тијелу живо занавља, стаје на пут устајалости, тромости, трулежи. Вјетрова има, има и магле и киша и бура и непогода, а ја држим да би зло било да тога свега нема. Вода је пијаћа добра, вади се из такозваних »бистијерна«, но ниједном од нас данас, хвала Богу, није наудила. Кажу неки да у њој има сичана, и да је то врло добро за здравље. Је ли то тако? Ја не знам, Ви ћете то боље знати.

Угодности великоварошког живота овдје нема да ђавоље! Пространих станова, тапета, паркета, шведских пећи, гласовира, музике, банде, концерата, бесједа, театра — свега тога овдје нема, то ђаво попио! Али има огромнијех облика природе: колосалнијех каменијех брда с оштрим, угластим, кругим контурама; има сиједи Ловћен под небом а врх нас, који нам час одсјајује на Цетиње поносном главицом својом зажареном од сунца, час се заогрће у густе облачине из којијех сијевају муње и грувају громови, а час му опет легну облаци на големе бокове а он се врхунцем својим промаља кроз њих. Има дивота природнијех, којима на далеко равнијех нема и које су бар за мене сласт велика.

Што се тиче хране, може се имати, премда за скупе новце, као и у Сомбору, а ми »лацмани« живимо скоро као и Ви тамо. (Него ако поћете овамо, на сваки начин поведите и једну куварицу, па ако хоћете и за мене једну, јер у томе је овдје крајња оскудица). Зими хранимо се највише говеђим месом, љети јагњећим. Осим тога кољемо и једемо браве, коте, пилиће итд. Турке и гуске врло су ријетке. Зељем слабо се хранимо. Млијека и сира има доста, особито његушког и дробњачког (Дробњаци су права Швајцарска што се тиче сира и млијека).

Пријеђимо љекару. У цијелој Црној Гори нема ниједног љекара (доктора медицине), без кнежевог љекара, који је Француз и кога јако хвале, но и овај ће за који дан отићи са свијем у Францеску, а на његово мјесто (за кнежева љекара) доћи ће опет неки Француз из Париза. Ви бисте дакле били први, једини и свеопшти протомедик у цијелој Црној Гори, но као цетињски »варошки љекар« Ваша би била само варош Цетиње (својих 100 кућа) и можда малена околна мјеста (Доњи крај, Хумци, Бјелоши, Бајице). Сиротињу лијечили

бисте бадава, а у бољим кућама узимали бисте таксу, коју ће министар унутрашњих дјела одредити.

До сад овдје, како рекох, није било правог љекара, него све неки несвршени људи и Бог те пита откуд из свијета овамо избачени. Сад је у мјесто љекара на Цетињу Мишић (који ће Вам можда бити познат из Беча, гдје је учио неку годину медицине, — он ми рече да Вас лијепо поздравим, које ево ја и чиним) и још неки турски Чивутин (шта ли је?), ког смо заробили кад нам се предала Подгорица. Осим овијех има њеки д-р Теодоридес (Грк), ког смо такође заробили на Вучјем Долу заједно са турском војском; овај је сад у Бару. То Вам је цио љекарски персонал у Црној Гори. Но да! Има у Црмници још један рођени Црногорац самоук (Иличковић), кога јако хвале да је добар хирург.

Данилова болница има 30 постеља; њом сада управља Мишић. Апотека има само једна једина на Цетињу, и то је апотека »Данилове болнице«. Апотекар је ваљан, један млад човјек, Јово Дреч, родом из Херцеговине, који је учио фармацију у Петрограду.

Звање цетињског »варошког љекара« државно је и стално звање; плата иде редовно мјесечно из државне касе. Овај љекар не само да ће имати утицаја, него би управо ваљало да буде организатор цијеле санитетске струке у Црној Гори, која се овдје још није ни зачела.

Ви бисте у друштвеном животу овдје лијепо и одлично мјесто заузимали, јер кнез особито цијени вриједне и умне људе, а и народ их уважава, кад види да су му прави пријатељи и да се не туђе од њега. Баш тога ради, кад се расписао стечај, ја сам одмах помислио на Вас, јер сам имао пред очима, да ми ваља препоручити човјека, који ће бити прави и искрени пријатељ овом народу, који му познаје дух и нарав, који ће се с мјеста шљубити и сродити с њим и — због којега нећу морати црвенити доцније.

Сад дакле гледајте што ћете. Ако се будете искали и будете изабрани (о чему ћу ја настојати), а Ви се упутите преко Осјека на Закањ и Загреб, а одатле на Тријешће, из Тријешћа у Котор, а из Котора на Цетиње. До сретна виђења!»

Павловић је доиста успио да наговори д-р Јовановића и он је већ »крајем љета« 1880 године дошао на Цетиње. »Примљен је срдачно и од надлежних и у народу« — каже Недељковић, на основи Јовановићевих докумената.

Одмах по доласку на Цетиње д-р Јовановић се озбиљно дао на посао. Из докумената Државног архива на Цетињу могао би се тај његов рад доста јасно пратити. Први документ који имам у својим исписима јест платни списак санитетског особља за мјесец март 1881 године, а писан је руком д-р Јовановића. Из списка се види, да је тада било сљедеће санитетско особље: 4 љекара (д-р Јовановић, д-р Миљанић, љекар Мишић и љекар Саламброс), 1 љекарски помоћник (Теодоридес), администратор-економ болнице »Данило I« и његов помоћник, 4 болничарке, 1 превијача, вратар, кувар, подкувар и водарица. Апотека на Цетињу имала је апотекара (Јован Дреч), помоћника му и 1 слугу. Д-р Јовановић имао је годишњу плату 3.000 фиорина у злату и станарину 400 фиорина, док су остали љекари имали: Миљанић 1.500, Мишић 720 и Саламброс 800 фиорина, а љекарски помоћник В. Теодоридес имао је 600 фиорина. Апотекар Дреч добијао је 1.200 фиорина годишње, а помоћник му 300. У рубрици »годишња плата« стоји као трошак за апотеку 200 фиорина.

Из једног документа од 19 маја 1881 године види се, да је на Андријевици био још од априла 1880 године д-р Симовић. Изгледа да он није могао дуго остати на Андријевици, јер народ није хтио да му издаје половину плате, како је то било ријешено приликом његовог доласка на Андријевицу. О свему томе извјештава Окружни суд у Колашину под број 307 поменутога дана начелника санитета д-р Јовановића овим актом:

»Прошле 1880 год. око Ђурђевадне дође из Берана д-р г. Филип Симовић у Васојевиће на Андријевицу. Главари васојевички јавише о истом Министру Унутрашњих Дјела, који изволи наредити да се главари погоде с поменутиим Д-ром Симовићем, и то половину плате да плаћа г. Симовић(у) народ, а пола да му се издаје из касе. Плата је Д-ру одређена три стотине тал(ијера) у злато (Н^о 300 тал.). Народ васојевички исплатио је доктору г. Симовићу половину, т. ј 150 тал., а из касе, по каживању г. Симовића, није му се подпуно плата издала.

Сада капетани васојевички доставили су овом Суду, да народ неће у будуће давати д-ру плату, коју му је издао прошле године. Ово се Вам доставља, а уз то препоручује Ви се, да овај округ не оставите без ваљана доктора«.

Када су наступили топлији дани д-р Јовановић се спремио да обиђе један дио Црне Горе и стручно је проучи. О резултату тога пута д-р Јовановић је написао опширан извјештај, датиран 16 јула 1881 године. Извјештај је упућен министру унутрашњих дјела војводи Машу Врбци и данас се налази у Државном архиву на Цетињу. Мислим да би штага била да скраћујем и препричавам тај први стручни извјештај о санитарским приликама у Црној Гори, па га доносим у цјелости.

»Часна ми је дужност, да Вашој Преузвишености у неколико црта насликам санитарне одношаје наше домовине, и да поднесем своје мњење о тој ствари — почиње свој извјештај д-р Јовановић.

Народно здравље у Црној Гори није најповољније. Озбиљан и непристрастан посматрач неће требати дуго, те ће доћи до увјерења, да је здравље и физичка снага Црногораца далеко лошија, него што би се могло очекивати. Ево у том смеру само неколико мојих посматрања.

Једна од најужаснијих болести човечанства угњездила се у нашој земљи већ тако, да неодољивом силом тлачи народну снагу. Си филис (френга) ушао је — не знам којим путем — у Црну Гору и распростире се прилепом тако ужасно, да је већ захватио доста велики део наше домовине. Пјешивци, Загачар, Бјелице, Никшић итд. заражене су већ толико, да је та боља тамо већ нешто обично, и да је до сада већ понела силне жртве. Сваки дан се јављају читаве породице и братства, ужасно накажене, па како им није ни лека ни уточишта то је саде свугде, где ногом газе. Ако тако устраје поплавиће сифилис за неколико година васколику земљу.

Велики део наше земље лежи под маларијом, т. ј. под упливом кужног, боног ваздуха и пати сваке године од наступне грознице. Зета, Црмница, Љуботињ, Бар и Уцињ одликују се особитом јачином маларијске заразе и дају безброј грозничавих болесника са врло тешким појавима и opakим последицама. Велики део становништва из тих крајева болује цело лето, па и кад тобоже преболе, није више за прави живот. Далкови пљаштанице, маларијске кахексије, хитропсије и читава поворка других тешких посљедица овладају ту снагом и животом, да већ ни себи не ваља.

Ревматизам је веома тешка боља и по својој суштини и по својим даљим последицама, а у Црној Гори је та болест веома озбиљна карактера. Ја мислим да је ревма у Цр-

ној Гори учинила више богаља и кљаставих него сви ратови. Тиме се изјаловило толико снаге, да јој се цена не може одмерити. Које климатски упливи, које начин живота и одевања црногорског шире ревму све више и више, те ће без помоћи учинити грдне штете.

В е љ а б у б и н а (пантликера) је болест мал не свакога Црногорца. Чаура јој је у штрокавом месу, а народ је не познаје, те с њоме и клицу тешке боље у себе прима. Болесник са вељом бубином то је живи мученик, а иза мука наиђе временом злохраност и прерана усахлост физичке снаге.

И неке заразе су веома честе у нас. П о ш а л и н а (тифрус и тифонд), с р д о б о љ а (дизентерија) и д и ф т е р и т и д а јављају се по разним крајевима сваки час, а како им народ не познаје заразну и прилепчиву нарав то се по вољи шире и море.

Још чешће су с ј е в о т и н е или н е в р а л г и је. Ја их до данас нигде не нађох у том броју и тако опака характера; шта то значи поимаће онај, који је макар само једном видио болесника с невралгијом (сјевотином).

За ко ж н е болести може се управо рећи, да су неслучна појава на сељаку Црногорцу. Нечистоћа и неуредност изродила је у Црној Гори читав низ кожных болести (сраб, жогу, струп, пљускавицу, мојасил, лишај и т. д.), којима ћемо се ми тек згадити, а од којих ће стручњак зазепсти са последица по живот и снагу једнога, а по здравље и чилост потоњих паса.

У ту врсту спада ш к р о ф у л о з а и л и м ф а т и ч н о с т у Црној Гори. Нечистоћа и слаба (брашњава) храна, а нешто мрак и влага претуре крвне саставне делове и створе конституционалну болест, тј. болест свега тела и крви, која се после с колена на колена мложи и наслеђује. Те болести јављају се у разним видовима, н. пр. као отицање и распадање жљезда (киле), разнојавање мишића и костију, ране разне врсте, сјевотине у живцима, запалења очију, неплодност и т. д. Свих тих облика ових болести има у Црној Гори много више, него што би се могло ишчекивати од проста и сасвим природна живота нашега сељака.

(Наставиће се)

Ристо Ј. ДРАГИЋЕВИЋ